

*Барановська Л. В., старший викладач кафедри суспільних наук
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова
Державного університету телекомунікацій (м. Житомир)*

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

У статті подано обґрунтування структурних компонентів авторської моделі підготовки майбутніх офіцерів управління у контексті особистісно орієнтованого підходу.

Ключові слова: модель підготовки фахівця, авторська модель, наукова модель, особистісно орієнтований підхід, професійні здібності, майбутній військовий управлінець, компоненти авторської моделі, готовність, фахова діяльність, технології.

В статтє представлено обоснование структурных компонентов авторской модели подготовки будущих офицеров управления в контексте личностно ориентированного подхода.

Ключевые слова: модель подготовки специалиста, авторская модель, научная модель, личностно ориентированный подход, профессиональные способности, будущий военный управленец, компоненты авторской модели, готовность, профессиональная деятельность, технологии.

Постановка проблеми. Традиційна система військової освіти, на наше глибоке переконання, не надає відповідного значення необхідності врахування специфіки відносин у системі «людина-людина», унікальних особистісних якостей суб'єктів навчального процесу та подальшої фахової діяльності, особливо у ризиконебезпечних професіях. Саме тому існує гостра потреба у моделюванні процесу професійної підготовки на засадах особистісно орієнтованого підходу, розробці моделі впровадження особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні засади неперервної професійної освіти проаналізовано у працях П. Воловик, С. Вітвицької, О. Дубасенюк, Н. Ничкало, В. Семиченко, С. Сисоєвої та ін. Теоретичні та методичні основи військового навчання стали предметом дослідження таких учених, як О. Барабаншиков, П. Корчемний, М. Нецадний, В. Ягупов та ін. Провідні ідеї особистісно орієнтованого підходу висвітлено у психолого-педагогічній теорії розвитку особистості у процесі діяльності (К. Альбуханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн); теоретичних положеннях особистісно орієнтованого навчання (Д. Белухін, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Савченко, І. Якиманська та ін.); теоретико-методичних розробках проблеми підготовки кадрів до роботи в особистісно орієнтованій освітній системі (О. Зоц, О. Кононенко, С. Левченко, В. Луценко, Л. Ніколаєнко, Н. Протасова, С. Яценко та ін.)

Обґрунтування теоретико-

методологічних засад проблеми особистісно орієнтованого підходу у професійній підготовці фахівців військового профілю послугувало підґрунтям для розробки моделі, впровадження відповідного змісту, форм та методів підготовки на основі методологічних принципів, окреслених автором у попередніх публікаціях.

Мета статті. Зважаючи на існуючу проблему, метою статті є обґрунтування структурних компонентів авторської моделі підготовки майбутніх офіцерів управління у контексті особистісно орієнтованого підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо більш детально сутність моделювання в аспекті досліджуваної проблеми. Насамперед, звернемося до енциклопедичного тлумачення цього поняття: в Українській радянській енциклопедії – «модель – це речова, знакова або уявна система, що відтворює принципи внутрішньої організації та функціонування, а також певні властивості, ознаки чи характеристики об'єкта дослідження, безпосереднє вивчення якого неможливе, ускладнене або недоцільне» [13, 66]; в Енциклопедії професійної освіти модель підготовки фахівця розглядається як «система, що відображає або відтворює існуючі або проєктовані структури, склад, зміст навчання фахівця й організацію навчального процесу, який забезпечує їх реалізацію» [14, 78].

У педагогіці О. Антонова розглядає моделювання як новітній та достатньо перспективний метод наукового пошуку, що ґрунтується на побудові й дослідженні моделей як засобу вивчення явищ і процесів. У контексті наукових поглядів ученої наукова модель визначається як уявно чи матеріально реалізована система, що адекватно відображає

предмет дослідження і здатна замінити його такою мірою, що вивчення моделі дозволяє одержати нову інформацію про сам предмет [2, 51].

Погоджуємося з думкою Л. Онищук про те, що «системний підхід до вивчення педагогічних явищ і процесів передбачає мислення моделями і характеризується мисленням про моделі. Модель – це образ системи, який уточнює її структуру» [11, 37].

Таким чином, можна зробити висновок, що професійна освіта, у межах якої здійснюється підготовка майбутнього офіцера управління тактичного рівня у контексті реалізації особистісно орієнтованого підходу, повинна характеризуватися динамічністю щодо реагування на суспільні та особистісні запити, забезпечувати соціальну адаптацію та соціальну мобільність у підготовці до реальної життєдіяльності, чому, на думку сучасних дослідників вищої школи, буде сприяти дидактичне моделювання, яке розглядається І. А. Зязюном як система дій, яка забезпечує адекватне засвоєння (розуміння) модельованих властивостей, зв'язків і відношень пізнаваного перетворюваного об'єкта (природного чи соціокультурного) [7, 67].

Наступним кроком до обґрунтування авторської моделі вважаємо окреслення основних складових поняття «модель цілісного педагогічного процесу у ВНЗ».

Вважаємо за необхідне звернутися до поглядів учених В. Безпалька та Ю. Татури, які основою такої моделі визначають навчально-методичний комплекс: множину компонентів, що знаходяться у взаємодії, утворюють певну цілісність. До них віднесено: мету підготовки фахівця, зміст навчання і виховання, дидактичні умови розв'язання завдань педагогічного процесу, його суб'єкти, технічні засоби навчання, форми організації педагогічної діяльності [6].

Розгляд моделі особистісно орієнтованого підходу у процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного рівня будемо визначати як взаємозв'язок структурних і функціональних компонентів, які підпорядковані цілям формування в особистості готовності до самостійного, відповідального й продуктивного розв'язування задач у майбутній професійній діяльності на гуманістичних засадах, що підтверджується у дослідженнях російської вченої Н. Кузьміної [9; 10]. У цьому аспекті структурні компоненти педагогічної системи визначаються як її основні базові характеристики, а функціональні – базові зв'язки основних структурних компонентів:

між вихідним станом структурних елементів системи і кінцевим шуканим результатом.

Наступним кроком в обґрунтуванні моделі реалізації особистісно орієнтованого підходу в процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів вважаємо визначення основних структурних та функціональних компонентів педагогічної системи, сутність якої визначається певними провідними ідеями.

Для визначення сутності функціональних компонентів звернемося до досліджень педагогічних систем у контексті підготовки майбутніх фахівців (А. М. Алексюк, Н. В. Кузьміна, С. Н. Архангельський, Ю. К. Бабанський, М. С. Каган та ін.) [1; 10; 3; 12; 8], що визначають основні функції такої системи: *діагностико-корегуюча, орієнтаційно-прогностична, проєктивно-конструктивна, організаційно-стимулююча, комунікативно-виховна, дослідно-творча, аналітико-оцінна.*

У власних педагогічних міркуваннях щодо обґрунтування авторської моделі будемо послуговуватися також науковими поглядами Н. В. Кузьміної. Так, структурні елементи моделі передбачають визначення: цілей, які у повсякденній навчальній діяльності визначає викладач та проєктує студент; навчальну інформацію, якою послуговується викладач та засвоює студент; засоби педагогічної комунікації, якими користується викладач для виконання навчальних завдань; студенти, їх рівень знань, умінь та навичок, готовність до реалізації цих знань у подальшій професійній діяльності; викладач як творча індивідуальність, професіонал.

Функціональні елементи забезпечують взаємодію між структурними складовими системи, до таких віднесено: гностичний (чи дослідницький) елемент; проєктувальний елемент; конструктивний елемент; комунікативний елемент; організаторський елемент [9, 36-37].

Таким чином, систему реалізації особистісно орієнтованого підходу в процесі фахової підготовки майбутнього офіцера управління визначаємо як взаємозв'язок структурних та функціональних елементів, підпорядкованих цілям формування в особистості готовності до продуктивної фахової діяльності.

Ураховуючи науково-практичний досвід компонентно-структурного дослідження педагогічних систем, ми виділяємо такі структурні складові моделі підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного рівня на засадах особистісно орієнтованого підходу, а саме: ціннісно-мотиваційний,

Питання педагогіки

когнітивно-операційний, особистісно-рефлексивний.

До **функціональних**, які забезпечують взаємодію між структурними складовими системи, віднесемо: *діагностико-регулятивний, прогностично-орієнтаційний, проєктивно-спонукальний, стимулюючорозвивальний, комунікативно-виховний, аналітико-оцінний.*

Ефективність функціонування системи залежить як від функціонування кожного окремого елемента, так і від їх взаємодії (рис. 1).

Розглянемо кожний із компонентів більш детально.

Ціннісно-мотиваційний компонент моделі реалізації особистісно орієнтованого підходу у процесі підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного рівня

визначається необхідністю формування у курсантів особистісно прийнятних мотивів професійного навчання та розвитку, що забезпечує становлення аксіологічно орієнтованих потреб власної соціалізації в умовах виконання ризиконебезпечних професійних обов'язків, необхідністю досягнення високих професійних результатів діяльності у системі «людина-людина», характеризується потребою у реалізації продуманої міжособистісної взаємодії в ситуації управління, формуванні відповідної культури взаємовідносин у специфічному колективі керівників та військовослужбовців, самовихованні та самовдосконаленні у професійній діяльності офіцера, що усвідомлюється як цінність на рівні особистості, військового колективу та держави.

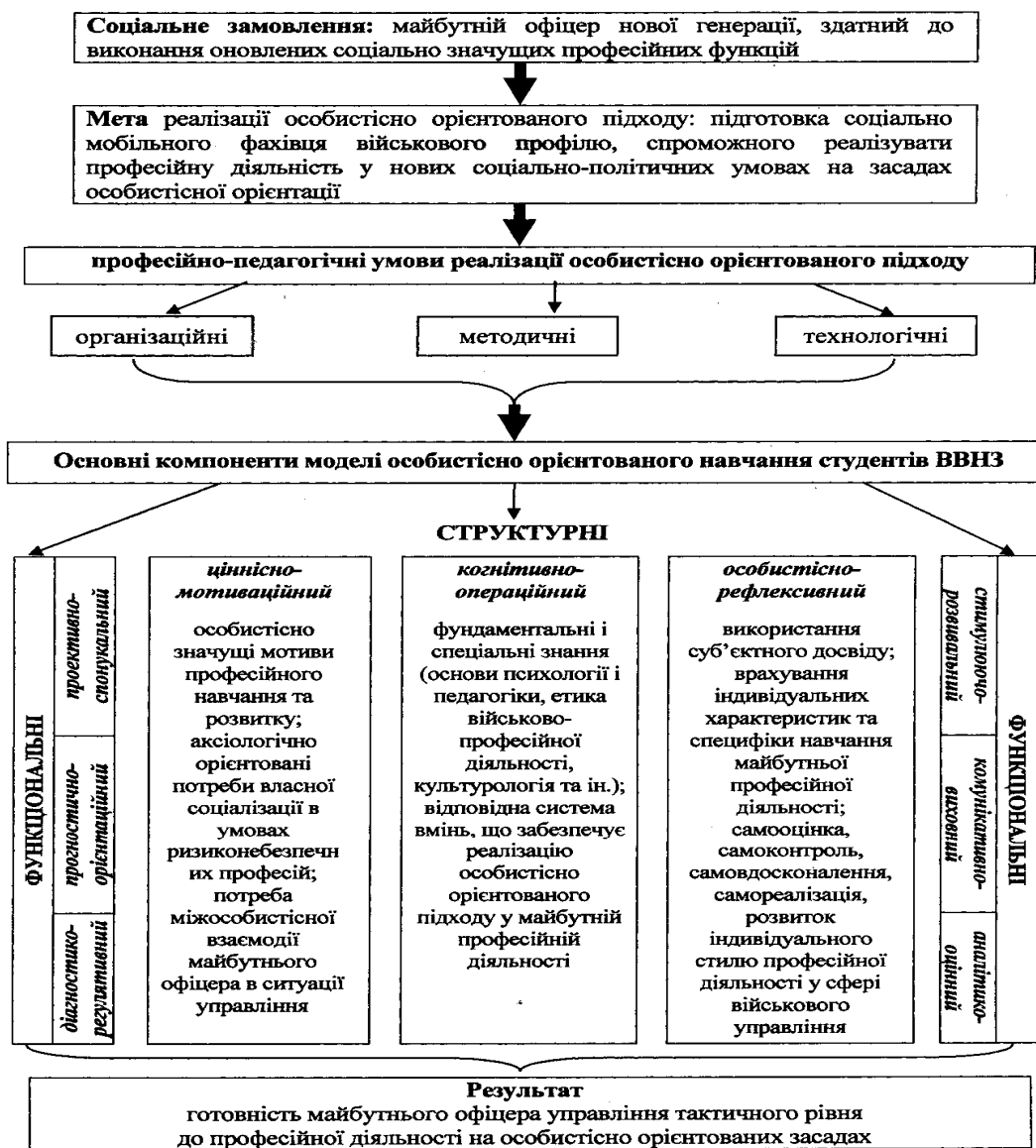

Рис. 1. Модель впровадження особистісно орієнтованого підходу в процес підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного рівня

Когнітивно-операційний компонент передбачає системне набуття фундаментальних, соціально-гуманітарних і спеціальних знань у процесі навчання у вищому навчальному закладі, які забезпечать формування відповідної системи вмінь реалізації особистісно орієнтованого підходу у майбутній професійній діяльності та розвиток таких особистісних якостей, як чесність, порядність, коректність, шляхетність, толерантність, доброзичливість, коректність, взаєморозуміння тощо [4]. До окресленої системи знань та вмінь висуваються вимоги щодо їх активного і творчого використання у професійних ситуаціях виконання функцій офіцера-керівника.

Так, для майбутніх фахівців військової сфери діяльності, які мають бути спроможними реалізувати особистісно орієнтований підхід під час виконання професійних обов'язків важливими є знання: методологічних основ психології, педагогіки та менеджменту; психології навчання, спілкування та поведінки у стресових ситуаціях, вікових особливостей військовослужбовців (зокрема, контрактної форми проходження служби), соціально-психологічних основ взаємодії; основних підходів до реалізації професійної діяльності на гуманістичних засадах, знання про технології, способи і прийоми реалізації особистісно орієнтованого підходу, основних положень ефективної реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії; сучасних способів комунікації тощо.

Когнітивно-операційний компонент авторської моделі передбачає формування системи таких фахових умінь:

організаторських – узгоджувати процеси взаємодії у професійній діяльності, виробляти механізми співпраці, використовувати статутну, нормативну орієнтацію дій у процесі життєдіяльності армійського колективу та особистості, продукувати суб'єкт-суб'єктну діалогічну взаємодію і партнерські стосунки, організувати власну професійну діяльність у системі управління;

проектувальних – спільно з колективом розробляти стратегію і тактику дій у професійній діяльності з урахуванням можливостей кожного, проектувати алгоритм конструктивних дій командира, передбачати власну поведінку та дії підлеглих у ситуації виконання військового обов'язку, моделювати можливі ситуації та способи

міжособистісної взаємодії у них; проектувати форми і методи запобігання і вирішення конфліктів під час виконання професійних обов'язків;

комунікативних – здійснювати ефективну комунікацію, вербальний і невербальний особистісний контакт, обмін службовою інформацією, вести толерантний діалог, забезпечувати діалогічну взаємодію;

рефлексивних – володіти відповідними формами прояву почуттів, створювати сприятливу атмосферу підтримки особистості і колективу, дотримуватися загальнолюдських цінностей у ризиконебезпечних ситуаціях;

конструктивні – обирати ефективні форми навчання та професійної діяльності, адекватно реагувати на пропозиції та дії підлеглих, обґрунтовувати власні управлінські рішення та накази командирів, реалізувати методи співробітництва, застосовувати продуктивну аргументацію, використовувати технології ефективного спілкування та раціональної поведінки.

Формування зазначених груп умінь конструктивної взаємодії майбутнього військового управлінця безпосередньо забезпечує, на нашу думку, реалізацію особистісно орієнтованого підходу у процесі професійної підготовки курсантів ВВНЗ.

Особистісно-рефлексивний компонент авторської моделі реалізації особистісно орієнтованого підходу у процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного передбачає використання суб'єктного досвіду основних учасників навчального процесу (викладача і курсанта), врахування індивідуальних характеристик майбутнього офіцера та специфіки його навчання і подальшої професійної діяльності [5], а також оцінку і самооцінку навчальної діяльності студента ВВНЗ та подальшої професійної діяльності у сфері військових відносин з метою фіксації її результатів і подальшою їх переоцінкою; умінні свідомо контролювати й аналізувати ситуацію та реалізацію системи відповідних знань, умінь та особистісних якостей з метою подальшого самоствердження, професійного самовдосконалення і самореалізації, що передбачає становлення соціально компетентної особистості та визначає індивідуальний стиль професійної діяльності у сфері військового управління.

Структурно-функціональна модель реалізації особистісно орієнтованого підходу у системі професійної підготовки

майбутнього офіцера управління включає також відповідні педагогічні умови та технологію, які будуть розглянуті у наступних публікаціях за результатами наших досліджень.

Погоджуючись з думкою науковців про те, що функції системи знаходять своє відображення у визначених функціональних компонентах, розглянемо більш детально їх сутність, а саме:

діагностико-регулятивний передбачає взаємозумовленість процесу та результатів професійної підготовки курсантів, актуалізує навчання, виховання і розвиток особистості суб'єктів навчального процесу (викладача і студента ВВНЗ), здійснення впливу на розвиток професійних та особистісних якостей, а також встановлення причин, що перешкоджають ефективній реалізації особистісно орієнтованого підходу;

сутність *прогностично-орієнтаційного* компоненту моделі окреслюється передбаченням на основі знань основних передумов і механізмів упровадження особистісно орієнтованого підходу у контексті врахування природних нахилів, індивідуальних здібностей, мотивів та потреб, суб'єктного досвіду майбутнього військового, успішності або неуспішності навчального процесу з орієнтацією на очікуваний результат – формування соціально компетентної особистості фахівця військового профілю;

проективно-спонукальний визначається розробкою провідних цілей і програм індивідуального розвитку особистості кожного курсанта на протигагу традиційним умовам уніфікації навчального процесу, вдосконаленням змісту навчального матеріалу у контексті його особистісної орієнтації, моделюванням цілей, засобів удосконалення професійної підготовки в умовах навчального закладу за нових соціально-економічних обставин сучасної країни, виборі способів організації діяльності студентів ВВНЗ, технологій навчання, які будуть ефективно спонукати до пізнання й усвідомлення навчального матеріалу, здобуття необхідних умінь та навичок, що забезпечить конкурентноспроможність самодостатньої особистості;

стимулюючо-розвивальний характеризується взаємозалежністю вибору різних видів діяльності, способів їх реалізації, контролю та оцінювання навчальних успіхів з ефективним використанням набутих знань,

умінь і навичок, а також розвитку особистісних якостей, що безпосередньо залежить від встановлення позитивних суб'єкт-суб'єктних відносин (викладач-курсант, курсант-курсант, курсант-група тощо), створення атмосфери психологічної підтримки, що особливо актуально у ризиконебезпечних професіях з підвищеним рівнем особистої відповідальності за життя іншого, долю країни, ефективність проведення миротворчої діяльності тощо;

комунікативно-виховний передбачає взаємозв'язок між рівнем володіння комунікативною культурою всіх суб'єктів навчального процесу та підвищенням ступеня моральної відповідальності за власні дії та вчинки, особливо у ситуаціях ризику, що притаманно виконанню професійних обов'язків у військовій сфері, та вимагає наявності сформованої системи вмій встановлювати й підтримувати доброзичливі професійні відносини та особистісні стосунки, діалогічну взаємодію у процесі навчання та подальшій професійній діяльності;

аналітико-оцінний включає контроль, самоконтроль, оцінку й самооцінку як результату, так і процесу здійсненої навчальної діяльності з метою фіксації її підсумків з подальшою їх переоцінкою, зіставленням з окресленими цілями та завданнями, внесенням необхідних коректив у навчальний процес, пошуком шляхів удосконалення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, моделювання процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів управління тактичного рівня підтверджує необхідність оволодіння психолого-педагогічними, фундаментальними, методичними, технологічними знаннями, практичними вміннями під час навчально-пізнавальної, навчально-практичної і самостійної роботи, формування його особистості, вироблення стійких навичок для застосування знань у майбутній професійній діяльності, що передбачає виокремлення педагогічних умов, реалізація яких забезпечить ефективність цього процесу.

Перспективи подальших досліджень: визначити структуру, критерії, показники та рівні готовності майбутніх офіцерів військового управління тактичного рівня до професійної діяльності на засадах особистісної орієнтації.

Література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія, теорія: підручник / А. М. Алексюк / Міжнародний фонд „Відродження”. – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
2. Антонова О. Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування : [монографія] / О. Є. Антонова. – Житомир : ЖДПУ, 2003. – 208 с.
3. Архангельский С. Н. Учебный процесс в высшей школе, его закономерности, основы и методы / С. Н. Архангельский. – М. : Высш. шк., 1980. – 98 с.
4. Барановська Л. В. Етика військово-професійної діяльності офіцера : курс лекцій / Л. В. Барановська. – Житомир : ЖВІ НАУ, 2011. – 151 с.
5. Барановська Л. В. Особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки майбутніх офіцерів військового управління тактичного рівня : методичні рекомендації щодо впровадження в навчальний процес особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх офіцерів військового управління тактичного рівня / Л. В. Барановська. – Житомир : ЖВІ НАУ, 2013. – 72 с.
6. Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов : учеб.-метод. пособие / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М. : Высш. шк., 1989. – 144 с.
7. Зязюн І. А. Реформа освіти в Японії / І. А. Зязюн // Рідна школа. – 1993. – № 8. – С. 67–74.
8. Каган М. С. Системность и целостность [Електронний ресурс] / М. С. Каган. – Режим доступу: http://psylib.org.ua/books/_kagam01.htm.
9. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1989. – 167 с.
10. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 119 с.
11. Онищук Л. А. Проектна парадигма розвитку початкової і основної шкіл / Л. А. Онищук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2005. – Вип. 22. – С. 36-39.
12. Педагогика : учебник / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Просвещение, 1988. – 608 с.
13. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / [гол. ред. М. П. Бажан]. – [2-е вид.]. – К. : Гол. ред. Укр. рад. енцикл., 1982. – Т. 7. – С. 66.
14. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / [под ред. С. Я. Батышева]. – М. : АПО, 1999. – Т. 2. – С. 78.

Baranovska L. V. Senior teacher of the social science chair

THE GROUND OF THE STRUCTURAL COMPONENTS OF MODELING OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE CONTROL OFFICERS IN THE CONTEXT OF THE PERSONAL ORIENTED APPROACH

The article gives the ground of the structural components of author's modeling of professional training of the future control officers in the context of the personal oriented approach.

It is analyzed the modern state of the problem of professional training of future tactical level officers in the context of personality oriented approach in modern theory and methodology of professional education.

It is established that the modeling of the process of professional training of future tactical level officers confirms the necessity of possessing psycho-pedagogical, fundamental, methodological, technological knowledge, practical abilities during cognitive, practical and individual work, the forming of his personality, the developing of stable skills for using knowledge in future professional activity that expects isolating of pedagogical conditions the realization of which will ensure the effectiveness of the process.

Key words: the model of professional training of specialist, author's model, scientific model, personality oriented approach, professional capabilities, future control officer, the components of the author's model, readiness, professional activity, technologies.